

הרחב דבר

9

העמק דבר

1

(א) והיינו שההיר"א לתלמידיו מנעו בנימס מן ההגיון [נכרות כ"ח], ופרש"י שלא יעסקו במקרא יותר מדי, ואין הכוונה שלא ילמדו הרבה מקרא, וגם הלל לא זכר במלמט הגיון ביהוד מקרא, דמשמעו הגיון הוא עיון, כפרש"י ע"ז ד"ט י"גה יע"ן, אלא ה"פ מנעו בנימס שלא הגיעו עוד ללמוד התלמוד ועומדים בלימוד מקרא, מן ההגיון, שהוא העיון שלא יעיינו עוד בלמודם שהוא מקרא, באשר לא עמדו עוד על עיון התלמוד לכיון אל האמת. ואמא בש"ר פמ"א ככלמו, אמר ר' לוי ארשב"ל מה כלה זו מקושטת בכ"ד קשוטין כן תלמיד חכם צריך להיות ור"ז בכ"ד ספרים, ומה יש להבין דכמו אשה שאינה כלה, אין לה להתקשט בכ"ד קשוטין, ואם מתקשטת היא חסודה לוונה, ורק ראשה לקבל תכשיטה ולשאח בחיקה, כך מי שאינו תלמיד חכם אין לו להיות ור"ז לפרש כ"ד ספרים, ואם יפרש אוי יהא חסוד שטר מן הדרך, והוא אפיקורס, באשר הטעות מנאו לפרש בדרך לא טוב ונושא דרך אמונה, ואין לו רשות כי אם להיות בקי בכ"ד ספרים, אבל לא לפרש, אם לא שהוא תלמיד חכם בקי במלמוד ובדברי אגדה. ובכ"ר פ' תולדות אמרו ורוב דגן זה תלמוד ומירוש זה אגדה, וכן ברש ויקרא יחיו דגן בתלמוד ויפרשו בגפן באגדה, למדנו כשם שאין לשחוט י"ן לפני מאכל לחם באשר הי"ן משכר או צימר ומאכל את הדעת, כך אין להשקיע הדעת באגדה לפני התלמוד, שהוא מאכל את הדעת או.

ובזה יש להבין דמכ"ש אי אפשר לקוות להשיג מעלת התלמוד וחכמת הטבע יחד, אם לא שיקדים עמל התלמוד הרבה, ואחר שכבר עמל ומלא כדי מדחו, אז יוכל להפנות גם לשערי חכמות, והיו שניהם שמורים ומתקיימים יחד, והי"ו האדם המעלה דומה לעץ מאכל, דכמו עץ מאכל גידולו וטובו משתלם בשלשה דברים גשם מטרות עז טל ושמש, ושלשה אלה לא יחד משתמשים לעונת הפרי, אלא מתחלת גידול הפרי העיקר הוא הגשם המרובה כדאי בשמ"א פ"א מטרע ריח לאילנא, ואין הטל והשמש מועילים אז כלל, עד שגדל הפרי ונצרך להמתיקו או טוב שיבא הטל לרככו ולהמתיקו, ואח"כ בא השמש וממתיקו יותר, משא"כ בעוד לא גדל כל זרעו בגשם, אין השמש מועיל כלל, ולא עוד אלא אפילו הטל הבא לרכך, בא השמש ומגביהו וממשיכו מן הפרי, כך האדם המעלה גדל ע"י התלמוד שנמשל למטר, וע"י חכמת המקרא שהוא דברי אגדה שנמשל לטל, מגיע למותרים טובים ואין להתנהג בהליכות עולם ולהגביה נפש, וע"י חכמת הטבע שנמשל לשמש, כמבאר בקהלת מה יחרון לאדם שיעמול חמה השמש, דמשמע הטבע מגיע עוד לכבוד לפני אוה"ע ולעשות גדולות בישראל, אבל קדר הגידול העיקר הוא הגשם, ואח"כ טוב בדברי אגדה שנמשל לטל, ואח"כ טוב להמתיק עוד כמו ע"י חכמת חילוניות שהוא השמש, משא"כ בעוד לא גדל בלימודו, אין חכמת חילוניות מועיל למעלת כבוד הישראלי כלל, ולא עוד אלא אפילו לימוד המקרא והעיון בו שנמשל לטל, באים חכמות חילוניות ומגביהים המוסר היונא מהם, ומטיים המקראות לעקלקלות.

והושע הנביא ו' הוכיח את דורו מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בוקר וכטל משמים הולך, הוכיח את אפרים על מדה טובה שלו שהיה בעל חסד מאד, אבל בזמנו של הושע היה חסדם כענן בוקר שאין ממנו חועלת, וגם עמוס ב' הוכיחם על מדרס בכסף דיקי ואכיון בעבור נעלים היפך מדה חסד, ואת יהודה הוכיח הושע וכטל משמים הולך, פי' מדה טובה שלהם הוא חורה, והנה דרך הטל כשנצא אחר הגשם, ומחערב עם לחות הגשם, מועיל וממתיק את הפרי, אבל בזמן שאין גשם, או אפי' הטל שמלחלח מעט את הפרי, אבל כשהשמש בא, הטל עולה והולך. כך כשהאדם לומד תלמוד שנמשל למטר, או מועיל הרבה האגדה שנמשל לטל, אבל גלי הלכה, או אפילו דברי אגדה כשמחערבים עם חכמת הטבע, שנמשל לשמש, ומסיר מועלת האגדה. וחוה דבריו של הושע וכטל משמים הולך, לימודו באגדה ובמקרא שנמשל לטל הולך ע"י חכמת הטבע, שנמשל לשמש. וכן הוכיח עמוס ליהודה על מדה טובה שלו, והוא למוד חורה, ואמר שלשה פסעי יהודה וגו', על מאמס את חורה ה' וחקיו לא שמרו, פי' חורה ה' הוא מקרא, וחקיו הוא תלמוד, ובמה שלא שמרו, המאמס את חורה ה', ומגביהים את המוסר שהוא כלול בו, ע"י חכמת הטבע שהוא נמשל לשמש:

יערוף כמטר
 פקחי. למוד הלכות המכונה בשם לקחי יערוף
 כמטר, כי בשעה שהאדם הולך והמטר סומך, הרי
 כופף ראשו כדי שיהיה המטר טורד על העורף
 ולא על הפנים, כך העמל בהלכות נדרש שיהא
 ראשו כפוף כשור לעול וכחמוד למשא, ואח"כ
 תוצ' בש"א אמרתי. יהא זוכה להזיל דברים
 כבזעים מתקבלים על לב הצריות כטל: כשעירים
 ע"י דשא. חזר ללימוד לקחי, שיהא כמטר היורד
 בחוקה על דשא הגדולים ובשעת שטיפת הגשם
 המה נכרעים אל האדמה ונראים כמתקלקלים
 ומכל מקום היא עיקר גידולם, כך החורה בעמלה
 מתשח כח האדם, אבל זהו עיקר גידולו, ואין
 החורה מתקיימת אלא בזה האופן, ומש"ה נקראת
 מלחמתה של חורה, דכהולכי מלחמתה על מנת כן
 נכנסים שיהיה כמה מהם נזוקים והרבה נחלשים
 מרוב והירות ועבודה, כך הוגי חורה כמה מהם
 נחלים ונחשים, אבל היונא בשלום מן המלחמה
 מואל שכרו משלם: וכרביבים ע"י עשב. הטל
 מלחלח בנחת את עשב הדק ומרבהו, כך אמרי
 פי, היינו דברי חוכמה הנאמרים בהמון, מתקבלים
 בנחת ומרכך לבדם. והקדים למוד הלכות ללמוד
 הנוח כטל, דכל זמן שלא השתקע האדם בעמל
 חורה המכונה לקחי, אין לו להזיל ענייני דרוש
 הנאמרים כטל, באשר שנוח לטעות ולהטעות
 בהם (א):

דגוי א' ג

2. 6 ילפת צ"א א

העמק דבר

3

ונמטה לכל אחד
 נשמה צפני ענמו, ומש"ה נקראו ישראל גוי אחד
 שמאחדים המה בשרשן למעלה, וע' מש"כ בס'
 בראשית מ"ט כ"ד ובס' ויקרא י"ט י"ח, ומש"ה
 העמיד הקב"ה שבעים אומות נגד שבעים
 משפחות, להראות כי אנו בני ויקרים בעיניו עד
 שעושה אחס נגד שבעים אומות מנזקי עולם
 ומלואו, ובה נקראים בשם המיוחד בנך. ועל
 הקב"ה נאה לומר אבירך. אשר כל מעיינו ועסקיו
 הם לבניו, באשר המה חלק ממנו. ובאשר זה
 הענין ענמו לא כמו שהוא נכתב הוא נקרא
 ומתפרש, ויש להרחיב הדברים לפי ערך המפרש
 והשומע, מש"ה כתיב באז ויגדך. לפי ערכו,
 ובזקניך ויאמרו ע'.

(ב) כי חלק ה' עמו. המה מלוינים
 שבדור, כדאימא בכ"מ דל"ג והגד לעמי פשעם
 אלו תלמידי חכמים ולצית יעקב טחאתם אלו עמי
 הארץ, ככה נמשלו גדולי האומה לחלק ה', שהוא
 דבר חשוב אשר נפרד מהכלל: יעקב חב"ץ
 נחצתו. כלל האומה נמשלה לחבל שהוא מפותל
 מהרבה חוטים, וכך פי' בספרי מה חבל זה
 משולש, כך ה' יעקב שלישי לאבות כו', ולפי
 דרכינו המשל כמו חבל עב שיש בו רבבות אלפי
 חוטים דקים ולמעלה המה מפותלים יפה ולמטה
 הם נפרדים כל חוט צפני ענמו, כך הקב"ה
 כציקול הוא ית' נשמח דנשמחין, וכל נשמות
 ישראל למעלה מקושרי המה.

בב"מ א' ג

העמק דבר

6 (ד) תורה צוה לנו משה מורשה. כמה נעשה כל זה שישראל חביבים הם, ע"י תורה זוהי לנו משה, היינו חלק פלפולה של תורה שנמנה ממחלה למטה כמו שנחבאר בראש הספר שבערבות מואב נתנה לישראל, והזהירונו ע"ז בכל משנה תורה, מש"ה חביב זוהי לנו משה, והכי נחפז לעיל ד' מ"ד פסוק וזאת התורה אשר שם משה, וכמש"כ עוד לעיל א' ג' בפסוק וזכרו תורת משה עבדי. והכי דעת חז"ל במקרא שאנו עומדים 10 כמזכור בסנהדרין דל"א ב', אר"י א"ר כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גזלו מנחלת אבותיו, שנאמר תורה זוהי לנו משה מורשה קהלת יעקב, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית, הרי דאינו מפרש המונע מקרא מאדם בישראל, אלא הלכה מתלמיד שיש בו כח לשמוע ולהבין, וכן דרשו שם דנ"ט אר"י עובד טובים שעסק בתורה חייב מימה, שנאמר תורה זוהי לנו משה מורשה, וזה לא מייירי אלא עוסק דמשמעו בעומק הלכה ומסופק לקח, כמש"כ הט"ו באו"מ סימן מ"ע, 2. וכמש"כ בס' ויקרא י"ח ה' באורך ובניאור. והכי משמעות הכתוב לפי הפשט, שהתורה אשר זוהי לנו משה, היא מורשה קהלת יעקב. כמו ירושה שמגעת בלי עמל עצמו, כך מגיע זכות עיונה של תורה שתלמידי חכמים עמלים בה, 1. בירושלם לקהלת יעקב שהן המה המון עם ה', מתמת שכת העיון א"א אם לא שמחזיקים את העמל בה בלי שום דאגת פרנסה, וזה גם המחזיקים זוכים בה ובזכותה, וכדאי' פ' מקום שנהגו [נ"ג ב'] כל המטיל מלאי לים של ת"ת 3. וזכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר כי בכל החכמה בכל הכסף, ובירושלי' קוטה פ"ו וברבה פ' קדושים איתא עמיד הקב"ה לעשות כל וחופה לבעלי מות אצל בעלי תורה שנאמר כי בכל החכמה בכל הכסף ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו', (א), ועוד הרבה אגדות חז"ל (ב):

בבב. א. א. א.

הרחב דבר

(א) וכתיב שני פעמים במקרא זה שכן החוקת תורה, ונקראים מחזיקים בה ותומכים, וגם אינו מדויק לשון מחזיקים בה, והלא מחזיקים אותה מיבטי כמו תומכים, אלא יש שני מחזיקי תורה, א' שהוא משכיל שאינו מגיע למעלה שוקד בחורה צוה"כ שהוא יושב בכל תורה, משא"כ בבעל מעשים טובים והוא אינו בעל תורה, על זה הוא מחזיק ידי לומדי תורה, והכי שררו עמו מדאיתא בפסחים (דף נ"ג) כפרק מקום שנהגו כל המטיל מלאי לים של ח"ח וזכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר כי בכל החכמה בכל הכסף, נמלא מחזיק באהבה והוא מחזיק עצמו בה, לא שהוא מחזיק את התורה שלא תשכח אלא מחזיק עצמו בה, ויש שמחזיק את התורה שלא תמוט ח"ו וזה הנקרא תומכים, נמלא אינו מחזיק באהבה ובכבוד, אלא שומר את התורה שלא תשכח, והשכר ג"כ לפי החוקתם, המחזיק עצמו בה, א"כ הוא נהנה וחושב לכבוד כמה שזכה לו, לו עץ חיים היא צוה"כ, משא"כ תומכים, והוא אינו נהנה בזה אלא בעל כרחו נהנה לשמור את התורה, הוא מאושר בפי הבריות בשוה עם מחזיקים עצמם בה, שהרי אין 10 הבריות יודעים מחשבת התומכים, אבל לעמיד לבוא לא יתענג בכל החכמה. והיינו דאיתא בב"ב ד' ע"ה מי שעיינו נרות בתלמידי חכמים עיינו ממעשנות בחופסו, היינו שהוא מחזיק עוסקי תורה אבל עיינו נרות, שאין חושב לו לכבוד שמחזיק עצמו בה, לא יהיה לו עונג ממורמו לעמיד לבוא, אלא שיהא מאושר שיש לו חופה נאה, אבל הוא לא ינהה ממנה שעיינו ממעשנות:

בבב. א. א. א.

בבב. א. א. א.

הרחב דבר

(ב) והמשורר בזהלים ח' אמר בשם מלאכי מעלה ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר מנה הודך על השמים, מפי עוללים ויונקים יקדתי עוז למען לוררך להשביח ארבע ומתנאס, הכונה שמלאכי מעלה נפלאו על כבוד שמו ית' שכל הארץ הבא ע"י ישראל, עד שיש להם מקום לבקש שהלוא יתן הוד כזה על השמים, וביאר המשורר ע"י מי בא זה הכבוד, מפי עוללים ויונקים, והוא משל על יגיעי תורה שמצואר במכילתא פ' בשלח לא ימנה תורה אלא לאוכלי מן שניה לה אוכלי תרומה, והטעם שעמל תורה בעי דעתא לילוחא חיה אי אפשר אלא באוכלי מן, שהיו בטוחים במונות ולא נזרכו אפי' לשום טובת הנאה, שניה לה אוכלי תרומה, שגם המה בטוחים יותר מאוכלי מעשר, כי הבעלים יראים להשהותן בנים שלא יהי' מי מאנשי ביתו נכשל באיסור מיחה בידי שמים וכמש"כ לעיל כ"ו י"ג, אבל בשביל שטובת הנאה לבעלים מש"ה אין דעת המקבל שפוי כל כך, ומכ"מ גם להם כח ועוז לעמל בחורה, ולזה אמר המשל עוללים ויונקים, עולל הוא עובר לא ראה אור השמש, והוא ניזון במעי אמו, 10 ואין זריך אפי' לבקש פרנסתו ממנה, ויונק גם הוא פרנסתו ממומתה ובטוחה, יותר משהבן רואה לניקן האם רואה להניק, אבל מכ"מ לפעמים נהנה לזכות ולבקש מאמו שמיניקהו, וכן צוה"ז יש עמלי תורה בית הוריהם בכבוד ורצון והמה נמשלו לאוכלי מן, ויש ניזונים בנדבת אחרים שרואים לזכות בתלמוד תורה, ונמשלו לאוכלי תרומה. ואמר המשורר כי ע"י שני אופנים אלו, יקדתי עוז התורה, ובכחה להשביח ארבע ומתנאס, שכך הוא עיקר זכות התורה כמש"כ כ"פ. ופי' ארבע הוא כלל ומתנאס הוא בפועל, וכתיב ומתנאס ולא נוקס, כי באמת אין אוה"ע נוקמים בישראל, שאין להם כלל על ישראל אלא חובות כאלו יש להם על מה לנקוס, ומש"ה נקראים מתנאסים, כ"ז הוא כבוד ה' ע"י ישראל, מה שאי אפשר להשיג ע"י מלאכים, והמה מתקנאים בנו שזכינו לכה עמל תורה שבה ע"י עוללים ויונקים. והוסף המשורר כי אראה שמין וגו', שנמסר כל הידיעות בזה בכל אדם המעלה אפי' באוה"ע. ע"ז מסיים מה אדיר שמך בכל הארץ, ולא ביקשו בזה אשר מנה הודך על השמים, דבכמות אלו שהמה טבעים שגבה כח המלאכים הרבה מכת אנוש, הרי למדנו דכבודה של תורה ועוזה אינה בזה כי אם ע"י מורשה קהלת יעקב, המחזיקים את העוללים ויונקים, וע' מש"כ בס' במדבר כ"א בשירת הנאמר:

בבב. א. א. א.